

MAAR WAT BEDOELT IE NOU PRECIES...?

Over politieke tekeningen en het correcte begrip hun boodschap¹

© Joop van Holsteyn* & Louise Cupido

Instituut voor Politieke Wetenschap

Universiteit Leiden

* contactpersoon: holsteyn@fsw.leidenuniv.nl

Leiden, februari 2013

Ter inleiding

In de meeste landelijke dagbladen hebben zij hun eigen vaste plaats, niet toevallig vaak op de opiniepagina. Politiek tekenaars of cartoonisten. Dagelijks of zo goed als dagelijks mag de politiek tekenaar zijn - slechts bij hoge uitzondering: haar - visie op de actualiteit weergeven. En het blijft niet bij weergeven alleen. Een tekening of cartoon is immers foto noch feitenverslag. Nee, de meeste politiek tekenaars willen iets anders dan alleen een 'objectief' beeld van de werkelijkheid geven. Zij willen ook wat meer dan slechts een dagelijks grapje maken. In de regel leveren zij in en met hun tekening commentaar op de werkelijkheid in binnen- en buitenland. Soms milde kritiek, dan weer scherp en bijtend. Zij nemen positie in, oordelen en veroordelen, zijn niet zelden moralistisch en politiek betrokken. Politiek tekenaars zijn columnisten. Op eigen, tekenende wijze leveren zij hun bijdrage aan meningsvorming en publiek debat. De politieke tekening is onmiskenbaar een eigen vorm van meningsuiting.

Wie een boodschap wenst uit te dragen, hoopt toch op zijn minst correct verstaan en begrepen te worden. Zo iemand zal zich ongetwijfeld realiseren dat hij misschien anderen niet weet te overtuigen van zijn mening of positie, maar zijn punt moet helder zijn en eenduidig overkomen. Of dat zo is, is echter ten zeerste de vraag. En dat is waarschijnlijk nog meer de vraag bij politieke tekenaars dan bij schrijvende columnisten. Zeker, taal is een verraderlijk en dubbelzinnig iets en een geschreven boodschap kan gemakkelijk onvolledig of onjuist worden

¹ Het onderzoek naar de correcte interpretatie van politieke tekeningen dat met behulp van het EenVandaag Opiniepanel is uitgevoerd, maakt deel uit van het onderzoeksproject 'Indrukwekkende tekeningen: Politieke tekeningen en hun effecten op de publieke opinie'. Dat project is mede mogelijk gemaakt door een (garantie)subsidie vanwege het Leids Universiteitsfonds (LUF) en de Gratama Stichting. Nadere informatie over het project kan worden verkregen bij de eerste auteur van deze notitie.

opgevat. Echter, voor een zo gecompliceerde vorm van (visuele) communicatie als de politieke tekening is de kans op onbegrip en misverstanden vele malen groter. Tekenaars presenteren letterlijk een beeld, en dat beeld zit veelal tjokvol met al dan niet duidelijke verwijzingen en associaties. Niet alleen verwijst de tekening naar de werkelijkheid of actualiteit, maar bij de vormgeving van de getekende mening wordt van nog veel meer gebruik gemaakt. Er wordt naar het soms heel verre verleden verwezen, of naar fictie zoals we die kennen uit film en literatuur. Er duiken Bijbelse figuren op, historische figuren, helden uit sprookjes en sagen, sterren van het witte doek en BN'ers uit een meer recent verleden. Er zijn verwijzingen naar sport en spel, de plaats van handeling en situering is geen vast gegeven. En zo voort en zo verder.

De politieke tekening mag dan eeuwen oud zijn, en niet zelden tot maatschappelijk of politiek rumoer of erger aanleiding geven, eigenlijk weten we er niet zo veel over.² De eigen aard van de politieke tekening heeft ertoe geleid dat er niet veel onderzoek naar is gedaan en dat dit onderzoek ook nog eens versnipperd plaatsvindt. Op basis van het onderzoek dat met behulp van het EenVandaag Opiniepanel heeft plaatsgevonden, proberen we één van de talrijke witte plekken op de kaart in te kleuren. Specifiek: hoe zit het met het begrip van die politieke tekeningen? Wordt de boodschap die tekenaars in en met hun cartoon aan hun publiek proberen over te brengen correct begrepen? Als een politiek tekenaar zijn best heeft gedaan om mening A in zijn tekening te verbeelden, hoe vaak wordt dan inderdaad boodschap A begrepen, en niet boodschap B, C, of D?

Opzet onderzoek

Op vrijdag 9 november 2012 is aan ruim 40.000 deelnemers van het EenVandaag Opiniepanel de vragenlijst 'Politieke cartoons' verstuurd met daarin een aantal politieke tekeningen. Op dinsdag 13 november werd een herinnering gestuurd aan diegenen die de vragenlijst nog niet hadden ingevuld. Uiteindelijk deden in totaal 24.912 mensen mee aan het onderzoek – waarvoor bij dezen nogmaals heel veel dank!

² Er is uiteraard wel onderzoek gedaan en een en ander over geschreven, voor zowel Nederland als vooral voor andere landen. Ter wille van de leesbaarheid van deze rapportage van uitkomsten van het onderzoek van EenVandaag laten we verwijzingen naar ander onderzoek buiten beschouwing. Met een enkele uitzondering, namelijk het verslag dat een eerste analyse van de uitkomsten van het hier gepresenteerde onderzoek bevat: Louise Cupido, *Een beeld zegt meer dan duizend woorden: Onderzoek naar de interpretatie van politieke cartoons*. Leiden: Instituut voor Politieke Wetenschap, januari 2013.

Wat hield het onderzoek in? De vragenlijst bevatte diverse onderdelen, maar de kern ervan werd gevormd door een elftal politieke tekeningen, deels over Nederlandse en deels over buitenlandse onderwerpen. Vijf tekeningen waren van de hand van Joep Bertrams en zes van Bas van der Schot. Alle tekeningen, die eerder gemaakt en daadwerkelijk gepubliceerd waren, werden gevolgd door een zogenoemde meerkeuzevraag. De stam of opening van de vraag was in alle gevallen gelijk: 'X [naam tekenaar] heeft met deze tekening [van datum] willen zeggen:...'. Dan volgde vier mogelijke betekenissen of boodschappen, plus de mogelijkheid om 'weet niet/geen mening' aan te geven. Let wel: het ging er dus bovenal om te achterhalen of de deelnemers aan het onderzoek konden aangeven *wat de tekenaar had bedoeld*.

Tja, wat hadden Joep Bertrams en Bas van der Schot nou eigenlijk met de geselecteerde tekeningen willen zeggen? Die informatie was ons bekend – want daarover was contact en overleg geweest met de tekenaars. Zij hadden in woorden de beknopte boodschap van elke tekening (aan ons) gegeven, waarna wij van onze kant een drietal alternatieve boodschappen bedachten.³ Aldus kon worden gemeten in welke mate de 'lezers' van het EenVandaag Opiniepanel het correcte antwoord gaven, en hoe vaak en in welke gevallen dat niet zo was.⁴ We komen er nog op terug, maar hier willen we al zeggen dat het ons niet ging om 'goede' of 'foute' antwoorden als wel om de aard en omvang van de eventuele ruis in de communicatie tussen politiek tekenaar en lezer (hier: deelnemer van het EenVandaag Opiniepanel).

Het onderzoek heeft vele interessante gegevens opgeleverd en biedt tal van mogelijkheden voor nadere wetenschappelijk analyse. Zo ver zullen we hier niet gaan. Maar we kunnen ons voorstellen dat deelnemers aan het onderzoek 'Politieke cartoons' benieuwd waren en wellicht nog steeds zijn naar wat dan toch de boodschap van de tekenaar is geweest. In het navolgende laten we het elftal tekeningen van Joep Bertrams en Bas van der Schot nog eens de revue passeren, geven we aan welk percentage van de mensen welk antwoord als de bedoelde boodschap heeft gegeven, en stippen we enkele algemene bevindingen aan.

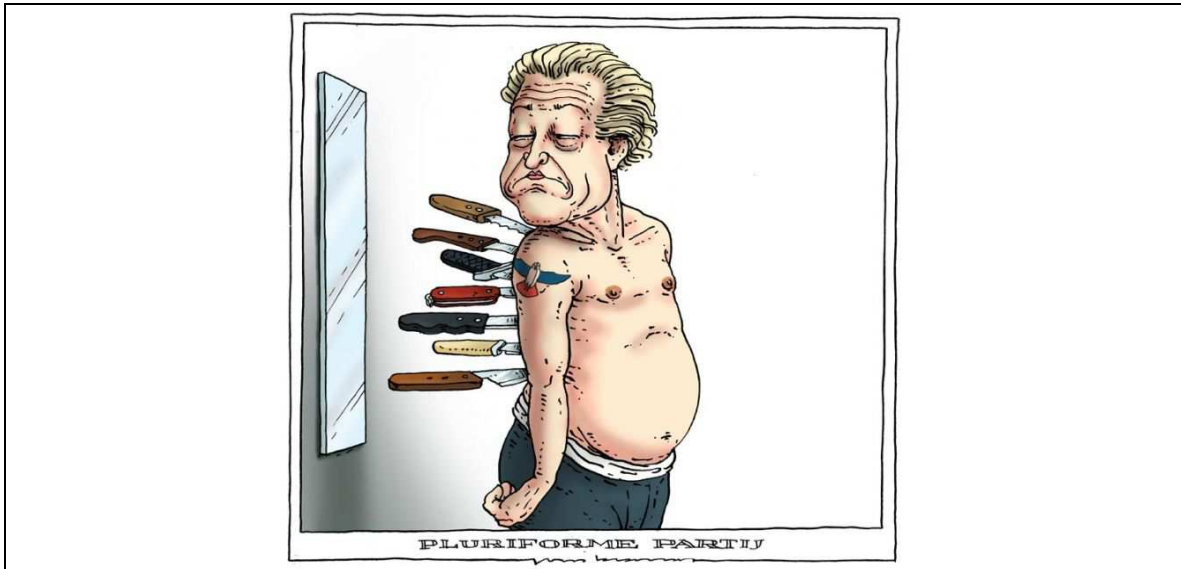
³ Er zaten uiteraard nog wel wat meer stappen van eerste idee naar de vragenlijst die uiteindelijk is gebruikt, maar die zullen we in deze notitie van primair bevindingen gemakshalve overslaan. Wel moeten we hier Willemijn Bot en Nina Hoette danken voor hun bijdragen aan de opzet van het onderzoek.

⁴ Een en ander was iets gecompliceerder omdat bij enkele tekeningen een tweede antwoordalternatief door de politiek tekenaar als (min of meer) correct werd beschouwd; in het navolgende laten we dit aspect buiten beschouwing en achten we slechts het ene antwoord correct dat de oorspronkelijk aangegeven boodschap van de tekenaar bevat. In het onderzoek werden tekeningen evenals per tekening de inhoudelijke antwoordalternatieven overigens in willekeurige volgorde gepresenteerd aan deelnemers.

Enkele eerste uitkomsten van het onderzoek

 <p style="text-align: center;">FORMATIEZWEMMEN</p>	
Tekening I: Joep Bertrams heeft met deze tekening (van 11 september 2012) willen zeggen:	
- De koningin kijkt minachtend neer op de politici	19
- De koningin is ontevreden over haar nieuwe rol in de formatie	28
- <i>Formeren kan nog lastig worden nu de koningin buitenspel staat</i>	25
- Ook bij de nieuwe formatie blijven de partijleiders opkijken naar de koningin	28
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.307
Merk op dat: a) <i>de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat</i> ; en b) dat 6 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.	

De Kamerverkiezingen van 12 september 2012 werden gevolgd door een proces van (in)formatie dat afweek van de tot dan toe gebruikelijke gang van zaken. Er was een kleinere rol voor de koningin, de Tweede Kamer nam meer dan voordien het heft in handen. Tegen deze achtergrond maakte Joep Bertrams bovenstaande cartoon: hij vermoedde dat formeren nog lastig zou kunnen worden nu de koningin buitenspel stond. Die boodschap werd correct begrepen door een kwart van de ondervraagden (die een boodschap wensten aan te geven). Een lastige tekening blijkbaar. Immers, iets grotere groepen dachten dat Bertrams niet zozeer oog had voor de formatie maar primair voor het chagrijn der koningin vanwege haar nieuwe rol, dan wel uitdrukte dat partijleiders ook in gewijzigde omstandigheden tegen de koningin zouden blijven opkijken. Een op de vijf ondervraagden meende anderzijds dat Bertrams met zijn tekening had willen aangeven dat de koningin met minachting neerkeek op die politici.

Tekening II: Joep Bertrams heeft met deze tekening (van 9 juli 2012) willen zeggen:

- Na kritiek vanuit de eigen partij moet Wilders zich blootgeven	4
- Wilders kijkt terug op een pijnlijke periode als gedoogpartner van CDA en VVD	7
- Politieke tegenstanders durven Wilders alleen maar in de rug aan te vallen	13
- <i>Wilders voelt de handelswijze van PVV-dissidenten als messteken in zijn rug</i>	76
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.665

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat; en b) dat 5 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.*

De Partij voor de Vrijheid van partijleider Geert Wilders kende in 2012 enkele interne problemen en strubbelingen. Die haalden uitgebreid de media. Joep Bertrams besteedde er, in zijn cartoon van 9 juli, aandacht aan. Ook al waren die PVV-perikelen in november 2012, toen het onderzoek 'Politieke cartoons' werd gehouden, al weer enkele maanden verleden tijd, zijn boodschap was en bleef kennelijk helder. De tekenaar had volgens driekwart van de ondervraagden willen aangeven dat Wilders de handelswijze van de zogenoemde PVV-dissidenten zou voelen als messteken in zijn rug. Zij hadden het bij het rechte eind. Van de deelnemers die een andere boodschap meenden te zien in deze tekening, ging de grootste groep ervan uit de 'daders' van de messteken niet binnen maar buiten de PVV zouden moeten worden gezocht. Echter, het ging hier om slechts een bescheiden minderheid van 13 procent die dacht dat Bertrams had willen zeggen dat politieke tegenstanders Wilders alleen maar in de rug zouden durven aanvallen.

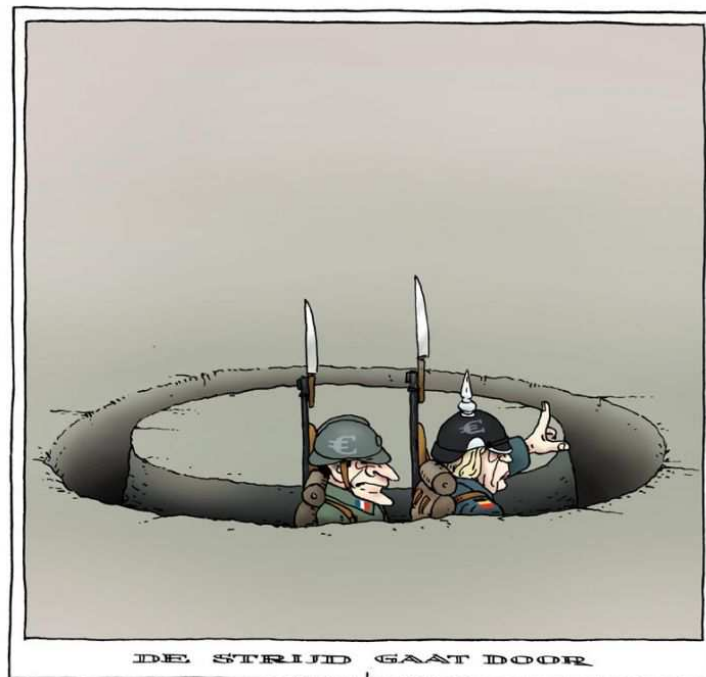

Tekening III: Joep Bertrams heeft met deze tekening (van 21 mei 2012) willen zeggen:

- De Europese eisen kleden Griekenland volledig uit	37
- Griekenland beseft nog altijd niet hoe groot de problemen zijn	12
- Redding van Griekenland is onmogelijk	37
- <i>De toekomst van Griekenland is somber</i>	14
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.244

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 7 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Zoals gezegd waren in het onderzoek niet alleen tekeningen opgenomen die op Nederland betrekking hadden, maar hadden vijf van de elf cartoons betrekking op een 'buitenlands' onderwerp. Problemen in de EU bijvoorbeeld, met name van Griekenland, stonden centraal bij Joep Bertrams op 21 mei 2012. Het idee dat meer deelnemers een antwoord schuldig zouden blijven bij een onderwerp dat op het eerste gezicht verder van huis is, is onjuist: slechts 7 procent gaf 'weet niet/geen mening' aan. Overigens kwam de beoogde boodschap van de tekening trouwens niet echt door: een minderheid van slechts 14 procent begreep dat Bertrams in heel algemene zin had willen uitbeelden dat de toekomst van Griekenland somber was. Een grotere groep van 37 procent las een beduidend somberder boodschap in de tekening: redding van Griekenland is onmogelijk. Een even grote groep hanteerde een ander perspectief en dacht dat het de Europese eisen waren, die Griekenland volledig uit zouden kleden.

Tekening IV: Joep Bertrams heeft met deze tekening (van 10 januari 2012) willen zeggen:

- Er zit weinig schot in de oplossing van de eurocrisis	39
- Frankrijk en Duitsland staan alleen in de strijd voor de euro	8
- Duitsland bepaalt de route tijdens de eurocrisis	37
- Frankrijk en Duitsland gaan ouderwets samen de strijd aan	17
Totaal	101%
Aantal deelnemers	23.282

Merk op dat: a) de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat; en b) dat 7 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Dat de bedoelde boodschap van een politieke tekening met een Europees onderwerp wel degelijk enigszins begrepen kan worden, blijkt uit de cartoon van Joep Bertrams van 10 januari 2012. Hoewel nog altijd geen meerderheid correct veronderstelde dat de tekenaar simpelweg had willen zeggen dat er nog weinig schot zat in de oplossing van de eurocrisis, gaat het met 39 procent om een aanzienlijke minderheid en het meest gekozen antwoordalternatief. Volgens een bijna even grote groep echter stond niet de oplossing van de crisis centraal, maar de vraag wie binnen de EU de leiderschapsrol op zich nam. Ten onrechte meende 37 procent dat de tekenaar bovenal had willen uitdrukken dat Duitsland de route bepaalde tijdens de eurocrisis. Een kleinere maar niet te verwaarlozen groep van 17 procent dacht er nog weer anders over en meende dat Bertrams liet zien dat Duitsland en Frankrijk ouderwets de strijd aangingen.

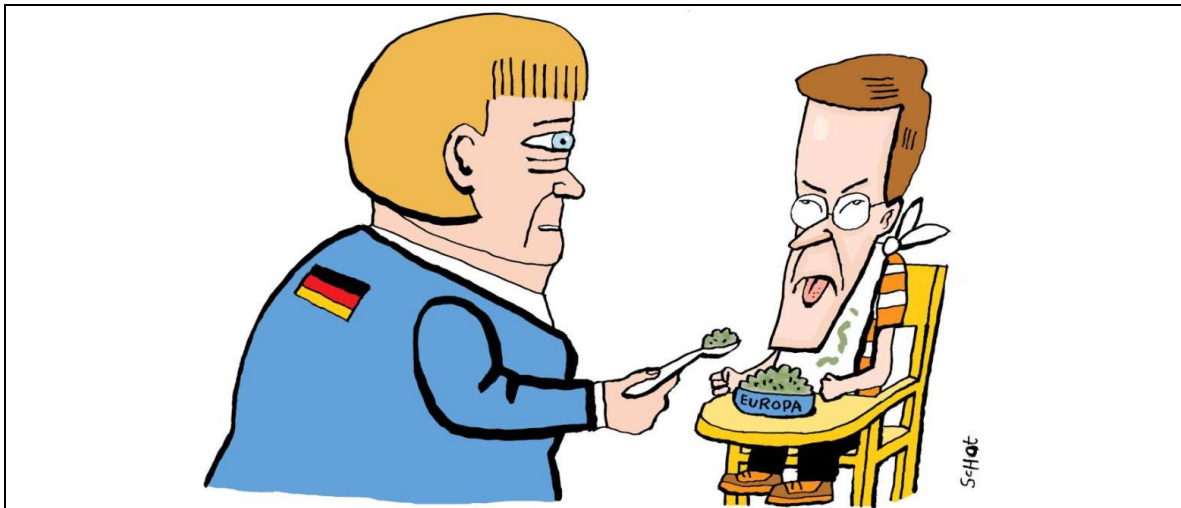

Tekening V: Joep Bertrams heeft met deze tekening (van 25 oktober 2012) willen zeggen:

- Het CDA heeft politiek leider Buma in de steek gelaten	5
- Politiek leider Buma staat boven de problemen van zijn partij	3
- Politiek leider Buma ziet in de verte nog een toekomst voor het CDA	34
- <i>Het CDA gaat onder politiek leider Buma definitief ten onder</i>	58
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.736

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 5 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

De laatste tekening van Joep Bertrams die onderdeel van het onderzoek uitmaakte, had weer betrekking op een binnenlandspolitiek onderwerp. Het was bovendien een relatief recente cartoon, van eind oktober 2012. Misschien zijn het deze factoren geweest die er mede toe hebben geleid, dat een ruime meerderheid van de ondervraagden de correcte boodschap in de tekening zag: het CDA gaat onder politiek leider Buma definitief ten onder. Des te opmerkelijker is het, dat een niet geringe minderheid (34 procent) dacht dat de tekenaar een volstrekt andere visie tot uitdrukking bracht. Niet de aanstaande ondergang van het CDA zou centraal staan, maar Bertrams gaf volgens deze interpretatie van zijn boodschap juist aan dat in ieder geval Buma nog een toekomst zag voor het CDA. Toegegeven, de twee boodschappen sluiten elkaar niet geheel uit, maar dat hier van enige miscommunicatie sprake is tussen de zender en de ontvangers van de boodschap, kan moeilijk worden weersproken.

RUTTES IK-BEN-GEEN-EUROFIEL-GEZICHT

Tekening VI: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 26 juni 2012) willen zeggen:

- Rutte probeert naar zijn kiezers een eurokritische houding uit te stralen	17
- Merkel ziet Rutte als een lastig klein kind	17
- Merkel duwt het Europees beleid door de strot van Rutte	64
- Rutte weigert om Merkel meer macht in Europa te geven	3
Totaal	101%
Aantal deelnemers	24.089

Merk op dat: a) de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat; en b) dat 3 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Gezien de voortdurende crisis in de EU is het begrijpelijk dat ook cartoonist Bas van der Schot aandacht besteedde aan de Europese problematiek. Op 26 juni 2012 bijvoorbeeld, toen hij met zijn politieke tekening de boodschap wilde overbrengen dat VVD-leider Mark Rutte met het oog op zijn kiezers een eurokritische houding aannam. Die boodschap werd toch enigszins expliciet ondersteund door het onderschrift van de tekening, maar dat heeft niet mogen baten. Slechts 17 procent gaf terecht deze boodschap aan als de bedoelde boodschap. Een grote meerderheid van de deelnemers aan ons onderzoek zag echter niet Rutte als hoofdrolspeler van de tekening, maar meende dat Van der Schot de Duitse bondskanselier Merkel de meest prominente plek had toebedacht. Merkel zou het Europese beleid door de strot van Rutte duwen - en wie weet is dat feitelijk wel het geval, maar het was zeker niet de bedoeling van Van der Schot om die boodschap af te geven. Zijn beoogde boodschap had betrekking op het electorale proces en de relatie tussen Rutte en zijn kiezers, niet op Merkel en het Europese beleid als zodanig.

Tekening VII: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 10 september 2012) willen zeggen:

- De media zorgen ervoor dat politici zich tot het uiterste inspannen	6
- <i>Politici doen alles voor de media om in het gevele van de kiezers te komen</i>	67
- Een goede minister-president moet ook in moeilijke tijden blijven lachen	13
- Rutte gebruikt de media om kiezers te winnen	15
Totaal	101%
Aantal deelnemers	22.823

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 8 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Pal voor de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september 2012 maakte Van der Schot bovenstaande tekening. Politiek als een circusact, het is een beeld dat wel vaker door politiek tekenaars wordt gebruikt. De boodschap van de tekenaar bleek trouwens behoorlijk goed te achterhalen. Niet minder dan tweederde van de deelnemers aan het onderzoek had door dat Bas van der Schot hier verbeeldde dat politici alles voor de media - zie de tekst op de hoed van de dompteur - doen om in het gevele van de kiezers te komen. Een veel kleinere groep meende een boodschap te herkennen waarin de (machts)verhoudingen een kleine maar betekenisvolle slag gedraaid waren: volgens 15 procent was het juist Rutte die de media zou gebruiken om kiezers te winnen. Een wezenlijk andere boodschap werd in de tekening gezien door 13 procent: een goede minister-president moet ook in moeilijke tijden blijven lachen. Kan zijn. Maar het was niet de moraal van dit getekende 'verhaal'.

Tekening VIII: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 23 maart 2012) willen zeggen:

- Rutte wringt zich in allerlei bochten om de coalitie bij elkaar te houden	48
- Rutte gaat met zijn beleid alle kanten op	4
- Rutte is verstrikt geraakt in zijn eigen politieke gedraai	46
- Rutte ziet de politiek als een spelletje	2
Totaal	100%
Aantal deelnemers	24.280

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 3 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Eerder in 2012 stond Rutte centraal in een politieke tekening van Van der Schot, waarover de meningen onder de deelnemers van het onderzoek scherp verdeeld waren. Weer zien we dat de incorrect opgevatte boodschap, in die zin dat het niet de boodschap betreft die door de tekenaar is bedoeld, het perspectief is gewisseld vergeleken met de correcte boodschap. Van der Schot heeft, voorjaar 2012, aan willen geven dat de leider van de VVD en van het moeizame, zacht gezegd wankel kabinet van zijn partij met het CDA zich in allerlei bochten aan het wringen was om de coalitie bij elkaar te houden. Zo werd de tekening ook begrepen door 48 procent. Maar een groep die met 46 procent nauwelijks kleiner was, dacht dat de politicus Rutte zelf centraal stond. De vaker door cartoonisten gebruikte metafoor van het spelletje twister zou moeten aangeven dat Rutte verstrikt was geraakt in zijn eigen gedraai. Niet het redden van de coalitie als onderwerp dus, maar de partijleider en minister-president die ernstig met zichzelf in de knoop was geraakt.

Tekening IX: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 24 oktober 2006) willen zeggen:

- Wilders is de gevangene van zijn eigen waandenkbeelden	32
- Wilders ziet spoken in buitenlanders terwijl hij zelf het meest bloeddorstig is	46
- <i>Wilders is alleen maar uit op bangmakerij tegen de Islam</i>	15
- Wilders zit vast aan het slechte beeld dat anderen van hem schetsen	7
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.190

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 7 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

De oudste onderzochte tekening was van 24 oktober 2006. Niet alleen een oudere tekening, maar ook een tekening die in eerste instantie (bij de direct betrokkenen bij het onderzoek en in de voorafgaande test) bepaald niet eenvoudig te duiden leek. Die indruk werd bevestigd in het eigenlijke onderzoek. Niet dat veel mensen het antwoord schuldig beleven (7 procent), maar het betrof hier wel een cartoon waarvan de boodschap bepaald werd misverstaan. De grootste groep meende dat Van der Schot wilde tonen dat Wilders spoken zou zien in buitenlanders terwijl hij zelf het meest bloeddorstig zou zijn. Maar dat bedoelde de tekenaar helemaal niet. Wat zijn tekening als boodschap had, was dat Wilders alleen maar uit zou zijn op bangmakerij tegen de Islam. En zo begreep ook 15 procent de tekening. Daarmee was deze groep echter slechts de helft van de groep die dacht dat Van der Schot had laten zien dat Wilders de gevangene van zijn eigen waandenkbeelden zou zijn.

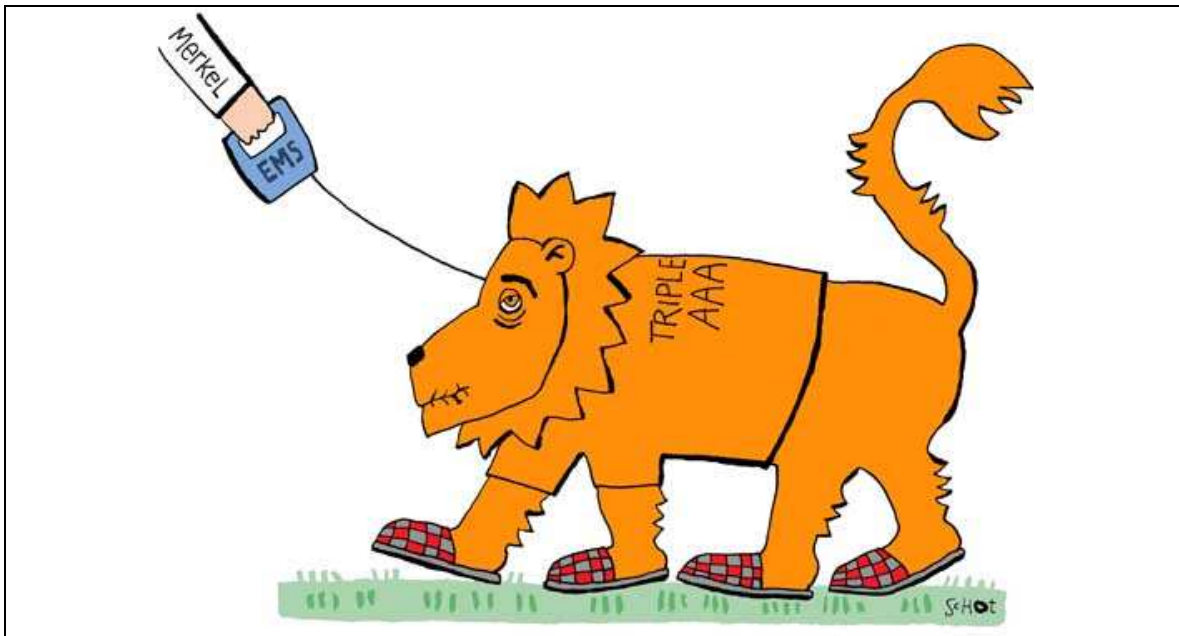

Tekening X: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 2 maart 2012) willen zeggen:

- Wilders beheerst het politieke schaakspel het beste	31
- Rutte realiseert zich niet dat hij is overgeleverd aan Wilders	10
- Rutte laat zich voortdurend bespelen door Wilders	25
- <i>Wilders heeft de echte macht in handen in de coalitie</i>	34
Totaal	100%
Aantal deelnemers	23.445

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 6 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Drie weken voordat Bas van der Schot het twister-beeld gebruikte om iets over Rutte en de coalitie te zeggen, gebruikte hij de voor het politieke proces niet ongebruikelijke metafoor van het schaakspel. De hand van Wilders, met daarin het schaakstuk Rutte – met stralende glimlach, dat wel. Echter, Rutte mag dan wel de koning zijn, of spelen, maar Wilders is toch degene die de echte macht in handen heeft in de coalitie. Die beoogde boodschap werd herkend door de grootste minderheid van 34 procent. Maar de meningen over wat Van der Schot dit keer meende te zeggen waren aanzienlijk verdeeld. Een groep van 31 procent kende als boodschap toe dat Wilders het politieke schaakspel het beste beheerste en een kwart van de ondervraagden dacht dat Van der Schot had willen uitdrukken dat Rutte zich voortdurend liet bespelen door Wilders. Die boodschap was weliswaar niet bedoeld, maar daar kon Van der Schot overigens achteraf wel mee leven.

Tekening XI: Bas van der Schot heeft met deze tekening (van 15 juni 2012) willen zeggen:

- Nederland is een groot voetballand, maar stelt verder weinig voor in Europa	3
- <i>Als een held op sloffen loopt Nederland achter Duitsland aan in Europa</i>	76
- Nederland heeft niet door dat Duitsland aan de touwtjes trekt in Europa	10
- De Nederlandse leeuw wordt door Duitsland naar de Europese slachtbank geleid	12
Totaal	101%
Aantal deelnemers	23.885

Merk op dat: a) *de boodschap zoals oorspronkelijk bedoeld door de tekenaar cursief gedrukt staat*; en b) dat 4 procent van alle deelnemers bij deze tekening 'weet niet/geen mening' aangaf.

Tot slot mag de Nederlandse leeuw opdraven, in een tekening van Bas van der Schot van 15 juni 2012. De boodschap ervan was duidelijk. De weinig fiere leeuw die Nederland zou zijn, zo was bedoeld en werd door 76 procent correct begrepen, was hier een held op sloffen, in Europa achter Duitsland aanlopend. En dat is nog bijna een te milde interpretatie, gezien het feit dat die leeuw simpelweg aan de leiband zit van Merkel. Dat Nederland niet door zou hebben dat Duitsland aan de touwtjes zou trekken in Europa was volgens een op de tien deelnemers aan het onderzoek dan ook de bedoelde boodschap. Zij hadden ongelijk, evenals diegenen die meenden dat van der Schot een nog somberder visie had getekend, als zou de Nederlandse leeuw door Duitsland zelfs naar de Europese slachtbank zou worden geleid.

Slotopmerkingen

Politieke tekeningen nemen een eigen plaats in binnen dagbladen en andere media. Politieke tekenaars geven commentaar op maatschappelijke, politieke gebeurtenissen. Met en door hun cartoons geven zij hun mening. In de hoop dat die mening gezien en begrepen wordt - welke deelnemer aan het publieke debat heeft dat niet als meest bescheiden verlangen?

Dat politieke tekeningen begrepen worden is niet evident. Het gaat letterlijk om beelden en verbeelding. De boodschap zit in zijn tekening verpakt, en moet zorgvuldig door de ontvanger ervan worden uitgepakt om te kunnen worden begrepen. Of van een correct begrip sprake is, stond centraal in het onderzoek dat met behulp van het EenVandaag Opiniepanel in november 2012 is uitgevoerd. Als blijk van dank en waardering voor al die deelnemers die aan dat onderzoek 'Politieke cartoons' hebben meegedaan, hebben we in het voorgaande 'verklapt' wat de twee tekenaars die meewerkten voor boodschappen hadden. We hebben niet alleen laten zien welke mening of boodschap de tekenaar oorspronkelijk had toen hij de cartoon maakte, we hebben ook laten zien in welke mate deze boodschap overkwam. Dat wil zeggen: in hoeverre de boodschap in november 2012 (nog) kon worden achterhaald en begrepen.

Nadere analyse is noodzakelijk en verder onderzoek is gewenst – dat geldt altijd, dus ook hier. Maar wat kunnen we nu zeggen op basis van de meest eenvoudige gegevens? Ten eerste dat in geen geval mag worden aangenomen dat de boodschap van een politieke tekening door een ieder wordt begrepen zoals bedoeld. Meer dan eens hebben de meeste mensen een incorrect idee van de beoogde boodschap, en het is eerder uitzondering dan regel dat een meerderheid van de deelnemers aan ons onderzoek de juiste boodschap identificeert. Daar moet, ten tweede, bij worden aangetekend dat de verschillen tussen afzonderlijke cartoons aanzienlijk zijn. En ten derde moeten we natuurlijk erkennen dat de alternatieve boodschappen die door ons zijn bedacht en toegevoegd bewust zo zijn gekozen en geformuleerd dat mensen op het verkeerde been kunnen zijn gezet. Maar bovenal: misschien is het dan zo dat de boodschap van een politiek tekenaar niet in alle gevallen ongeschonden bij de ontvanger terecht komt, maar dat laat onverlet dat cartoonisten op eigen wijze een betekenisvolle bijdrage kunnen leveren aan het publieke debat. Als hun tekeningen gezien worden en dat debat voeden, is de rol van politiek tekenaars al niet gering. Trouwens, zouden politiek tekenaars werkelijk zo uniek zijn in het feit dat hun boodschap zo nu en dan wordt misverstaan...?